

סיפורן של שתי מדינות

מאמר רביעי

מאת דן בן-דוד

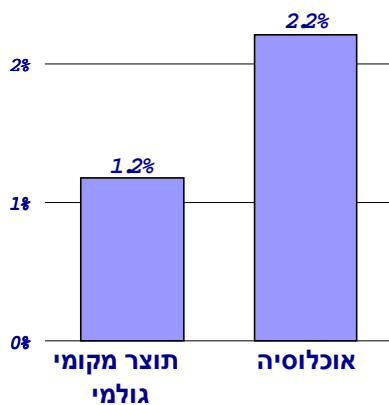
תרומת היהודים למדע, לספרות ולהתפתחות הידע האנושי בכלל, אינה עומדת בכל פרופורציה לחלקו היחסי של העם היהודי במשפחת העמים. חלקם של היהודים בין מקבלי פרסי נובל במאה האחרונה רומז על תרומה זו. בכנסים המדעיים החשובים ביותר, בולטים שמות היהודים בכמות ובאיכות המשתתפים.

מדינת היהודים תרמה לגויים לא מעט אור משלה. עצם הקמתה נגד כל הסיכויים תיחס גבולות חדשים למה שקומץ אנשים נחושים – 672,000 יהודים בלבד ב-1948 – עם תושיה אדירה ויכולת חשיבה עצמאית מחוץ לריבועים המקובלים בתחומים הבטחוניים והמדיניים מסוגלים לייצר. במקום לטבוע בים המהגרים, תועלו הכישורים שהגיעו לארץ לנהרות של יצירה ושגשוג. בו-זמנית, היתה ישראל לאחת המדינות השוויוניות ביותר, ובעלת אחד משיעורי הצמיחה הגבוהים ביותר במערב.

בתחומי מפתח, מדינת היהודים ממשיכה להוות אור לעמים אחרים. אוניברסיטאות ישראליות נמצאות ותורמות למעטפת הידע העולמית. החוקרים בשורה הראשונה מחנכים דור סטודנטים שהמוכשרים בו מתקבלים ומצטיינים בלימודי דוקטורט במחלקות היוקרתיות ביותר בחו"ל. אחרים מבוגריו הובילו מהפכת הייטק בארץ שהפכה לקנאת המערב הנמצא מחוץ לעמק הסיליקון בזמן שבוגרי הרפואה נמצאים בצמרת העולמית. צה"ל הינו אחד הצבאות הטובים – פר חייל וטייס – בעולם. שיטות הלחימה מועתקות על ידי אחרים והכלים בהם משתמש צה"ל הופכים למותגים רצויים על ידי צבאות אחרות.

זו מדינה שבתחומים החשובים ביותר לקיומה, לא רק ששרדה, אלא הפכה לסמל המצוינות, היצירתיות והתעוזה. לכן, האנומליה של ישראל היא כה רבה.

השוואת ישראל לארה"ב, 1998

מקור: דן בן-דוד, אוניברסיטת תל-אביב, עיבוד נתוני OECD

באותה מדינה יש גם נתונים אחרים. עם השנים, היא הפכה לאחת המדינות הפחות שוויוניות במערב, כאשר מימדי העוני ואי-השוויון הולכים וגדלים בהתמדה במשך עשורים שלמים ברציפות, בלי כל סימני האטה באופק – שלא לדבר על שינוי כיוון. אוכלוסיה המהווה 2.2% מהאוכלוסיה האמריקאית מצליחה לייצר רק 1.2% ממה שמייצרים האמריקאים. בתרגום חופשי, התוצר לנפש אצלנו – המשקף את רמת החיים בארץ – נמוך לאין ערוך מהתוצר לנפש בארה"ב.

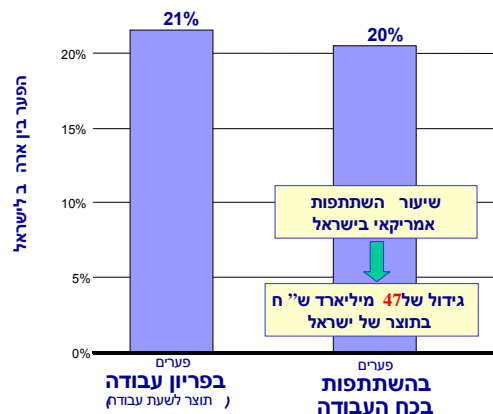
מה קורה במדינת ישראל? זו אינה רק שאלה אקדמית שנועדה להסביר את אחת האנומליות הכלכליות-חברתיות הגדולות בעולם. זו שאלה שאנו חייבים לתת עליה תשובה לפני שנעבור את נקודת האל-חזור, נאבד את הנכסים היקרים המחזיקים כיום את המדינה – וניפול אל תוך תהום שממנו לא ניתן יהיה לצאת.

על פניו, הכישורים הטמונים באוכלוסית ישראל משקפים פוטנציאל היכול להפוך את המדינה לאחת העשירות בעולם, אם לא העשירה מכולן. אך לא רק שאיננו סוגרים את הפער עם המדינות המובילות, פער זה הולך וגדל ואנו נסוגים לאחור באופן יחסי. זו מדינה שניסתה להטיב עם כל מגזר פוליטי, אתני, ורעיוני – ובדרך לא השכילה לקבוע גבולות בין הרצונות הרבים והמגוונים לבין האפשרויות המוגבלות. ההתחמקות מהכרעות, לצד מוסר של חוסר אכיפת נורמות וחוקים, מובילים את המדינה לאובדן הדרגתי של משאביה ושל סיכוייה לשנות כיוון.

מדוע אנו מייצרים כל כך הרבה פחות מהאמריקאים? הרמז ניתן בשתי השוואות פשוטות. ראשית, האמריקאים עובדים יותר מאיתנו. הם לא עובדים יותר שעות – ממוצע שעות עבודה לשבוע למועסק ב-1997 היה זהה. ההבדל הוא ש-20% יותר אמריקאים מישראלים בגיל העבודה אכן עובדים.

אורח חיים של אי-עבודה בהיקפים כאלה עולה לנו הרבה מאוד כסף. יותר כסף חייב לצאת מהמעטים (יחסית לאמריקאים) שכן עובדים כדי לממן את הרבים יותר (שוב, יחסית לאמריקאים) שאינם משתתפים בכח העבודה. אך זו רק עלות מסוג אחד. אנחנו מאבדים גם את מה שאותם אנשים יכלו לייצר, אילו רק עבדו – ולא מדובר בכסף קטן. אילו היה שיעור ההשתתפות בכח העבודה הישראלי דומה למקובל בארה"ב, המשתתפים החדשים בכח העבודה היו מגדילים את התוצר המקומי שלנו בעוד 47 מיליארד ש"ח.

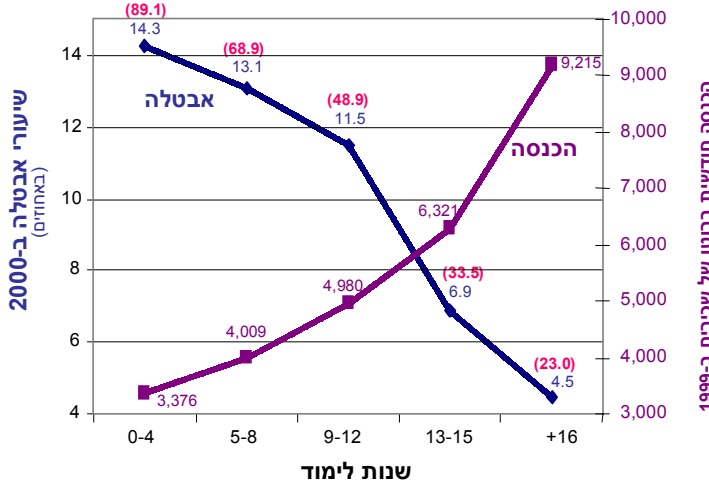
השוואת כח העבודה של ארה"ב וישראל, 1997

מקור: דן בן-דוד, אוניברסיטת תל-אביב, עיבוד נתוני ILO והבנק העולמי

הקשר בין השכלה, אבטלה והכנסה

אי-השתתפות בכח העבודה (בסוגריים)

מקור: דן בן-דוד, אוניברסיטת תל-אביב, עיבוד נתוני למ"ס

קחו בחשבון שתוספת זו מייצגת הערכת חסר לתוצר שהיה מתווסף למה שאנו מייצרים היום. זאת משום שהעובד האמריקאי הינו יעיל במידה ניכרת מעמיתו הישראלי. האמריקאי הממוצע מייצר בכל שעת עבודה 20.5% יותר מהעובד הישראלי הממוצע, וזה לא בשל תכונות גנטיות שאינן נמצאות בארץ. הרי, כפי שנאמר לעיל, בתחומים שהינם מן החשובים ביותר לצמיחתה ולבטחונה של מדינה, ההישגים של ישראלים נמצאים במעטפת העולמית.

הבעיה היא שיש ישראל מדינה החונקת את תושביה. למשל, היא הושיבה אנשים בפריפריות מבלי לספק להם את הכלים המינימליים להישרדות בעולם מודרני ותחרותי. זה מתחיל בתשתית פיזית מכפירה שאינה מאפשרת תנועה חופשית של עובדים וסחורות וזה מגיע לתשתית אנושית מוזנחת שאינה מקנה את הכלים המינימליים לחלק ניכר מתושביה.

הפלא אינו מדוע אנו נראים כך מול האמריקאים, אלא איך בכלל הצלחנו להגיע להישגים שהשגנו? אך אנו מאבדים חלק הולך וגדל של החברה הישראלית אשר הופך לנטל שהשאר לאט לאט קורס תחתיו.

הפתרון חייב להיות מערכתי, כלומר עם שני ראשי חץ כמטרה: (1) הקטנת מימדי העוני ואי-השוויון בהכנסות ברוטו, ו-(2) הגברת הצמיחה. הגברת החינוך בפריפריה, למשל, מבלי לספק את שאר התשתיות הדרושות, יגרום להחלשתם של ישובי הפריפריה כתוצאה מבריחת מוחות במקום לחיזוקם כמקומות זולים יותר שבהם כדאי להשקיע ולהשתקע.

ישנם עדיין לא מעט קובעי מדיניות בישראל שטרם נחלצו מהקונספציה המוטעית שמדינה אינה יכולה לטפל גם בעוני וגם בצמיחה בו-זמנית. תחושתם היא שהטיפול באחד על חשבון השני ועל כן, מדינה צריכה למצוא את נקודת האופטימום בין השניים. מה מקור הטעות? אם טיפול מוגבר בעוני פירושו העברת יותר תשלומי רווחה, אז המסים שיועלו כדי לממן תשלומים אלה יפגעו בתמריצים לעבוד ולהשקיע, וכתוצאה מכך תפגע הצמיחה.

אך זהו טיפול בסימפטומים בלבד. טיפול שורש בעוני, לעומת זה, הינו גם מרכיב מרכזי התורם לצמיחה כלכלית. מפתח חשוב – אך לא יחיד – בהקשר זה הוא מרכיב החינוך.

משק צומח עובר תהליך של שינויים מבניים המחייבים כח עבודה יותר ויותר משכיל ומיומן. לכן, ככל שרמת ההשכלה גבוהה יותר, ההכנסה גבוהה יותר והסיכוי למצוא עבודה הולך וגובר. כתוצאה מחשיבות ההשכלה בשני הקשרים אלה, מספר האנשים שבכלל טורחים לחפש עבודה הולך וקטן ככל שרמת השכלתם נמוכה יותר.

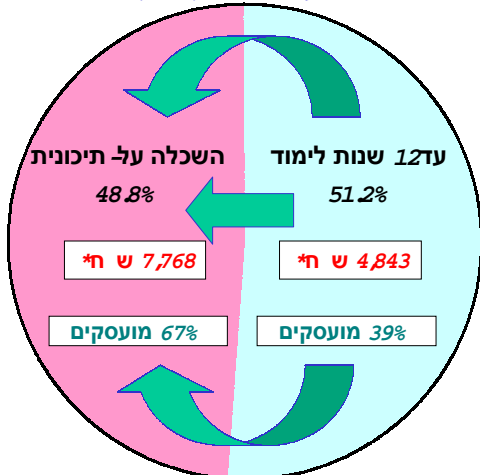
לדוגמא, מתוך האוכלוסיה בגיל העבודה שהינה בעלת 0-4 שנות לימוד בלבד, 89% אינם אפילו מנסים למצוא עבודה. מה-11% הנותרים שכן מחפשים, 14% אינם מצליחים והם מובטלים. למזלנו, זו קבוצת אוכלוסיה קטנה מאוד יחסית – אך הקשר בין השכלה לבין הכנסה, אבטלה, והשתתפות בכח העבודה צריך להיות ברור.

ניתן לחלק את האוכלוסיה הישראלית בגיל העבודה לשתי קבוצות מרכזיות: זו עם השכלה תיכונית ומטה, וזו עם השכלה על-תיכונית. שתי הקבוצות כמעט זהות בגודלן. אך הן נבדלות מאוד בהכנסתן ובסיכוייהן למצוא עבודה. כאן טמון אחד המפתחות העיקריים להקטנת בעיות העוני ואי-שוויון ולהגברת הצמיחה.

מדיניות אשר תסייע בהעברת אוכלוסיה גדולה מצד ימין של עוגת האוכלוסיה שבציור לצד שמאל תתרום להקטנת אי-השוויון בשלושה ערוצים. ראשית, ישתפר מצבו הכלכלי של מי שיעשה את המעבר. שנית, ישתפר מצבו של מי שנשאר בצד ימין (כלומר, עם השכלה תיכונית ומטה) כתוצאה מהירידה במספר האנשים עימם יצטרך להתחרות בשוק העבודה. כמובן שמדובר במדינה שאינה מאבדת עצמה לדעת על ידי הבאת מאות אלפי מתחרים נוספים לצד ימין של עוגת האוכלוסיה מתאילנד, רומניה וכו'. שלישית, הגדלת מספר

התפלגות ההשכלה, 2000

בכח העבודה האזרחי (גילאי 15+)

* הכנסה חודשית ברוטו של שכירים, 1999

מקור: דן בן-דוד, אוניברסיטת תל-אביב, עיבוד נתוני למ"ס

האנשים המשכילים תמתן את עליות השכר הניתנות לקבוצה זו. במילים אחרות, זהו מהלך של מלקחיים הפועל בו-זמנית בשני צידי עוגת האוכלוסיה כדי להקטין את הפערים בינם. אך מהלך המגביר את מימדי ההשכלה בישראל תורם באופן בלתי אמצעי גם להגברת היכולת הלאומית לקלוט, ליישם ולפתח טכנולוגיות חדשות – וזהו אחד המפתחות העיקריים להגברת הצמיחה הכלכלית.

האם יהיו מספיק מקומות עבודה לאוכלוסיה הרבה שתשפר את השכלתה? דוגמא מארה"ב יכולה להמחיש עד כמה המשק צמא לידיים משכילות. במהלך שנות ה-70 וה-80, מספר בוגרי האוניברסיטאות שם הוכפל, מה שהיה צריך לכאורה להקטין את שכרם של בוגרי האוניברסיטאות, אילו היו אלה מציפים את השוק ומתקשים למצוא עבודה. אך בפועל, המשק האמריקאי היה זקוק לעוד יותר משכילים משקיבל, והתחרות עליהם בין המעסיקים גרמה להעלאת שכרם ב-25%.

משבר ההייטק הנוכחי גרם לפליטה זמנית של אנשים משכילים ממעגל המועסקים. אך צריכים להבדיל בין תנודות מחזוריות לבין מגמות ארוכות טווח. אנשי ההייטק ימצאו בסופו של דבר עבודה והענף יתאושש כי הוא אחד מאבני התווך של תהליך היצור העתידי. מי שלא יסתדרו בעתיד, במימדים הולכים וגדלים, הם בעלי ההשכלה הנמוכה – ולהם חייבת המדינה לספק את הכלים והתנאים להתמודדות.

ככל הנראה, נוכל להמשיך בתוואים הנוכחיים רק לעוד פרק זמן נתון. כאשר לנושאי הנטל הכלכלי גם מתווספת האחריות להגנה הפיזית על שאר האוכלוסיה, לא צריכים להיות מופתעים כשהצעירים הכשרוניים והמבטיחים ביותר שלנו יקראו את הכתובת שעל הקיר ויסיקו את המסקנות כל עוד כישוריהם המיוחדים מבוקשים בחו"ל. אם הטפטוף שלהם לחו"ל יהפוך אי פעם לגל, גורלנו נחרץ. אך בכל מקרה, ככל שהאוכלוסיה הנתמכת גדלה בקצב מהיר בהרבה מהאוכלוסיה התומכת, וככל שנוסיף לתקוע מקל אחר מקל בגלגלי מנועי היצור, זה רק עניין של זמן עד שהקטר ישבוק חיים.

המצב אליו אנו צועדים בבטחה הינו לא-מחויב המציאות בעליל. הפוטנציאל הטמון בתושבי הארץ הזו אינו שני לאף מקום אחר על פני כדור הארץ. אך יש גבול עד כמה שיווק – כתחליף ליצוב וחיזוק של היסודות הכלכליים-חברתיים – יכול להועיל למדינת ישראל של המאה עשרים ואחת כדי לשמור את אזרחיה ולמשוך עולים אליה. הרצון לחיות במדינת העם היהודי שווה כסף רב שעליו מוכנים רבים מאיתנו לוותר כדי לקחת חלק בבנייתו וחיזוקו של הבית השלישי. אך אל נא נשלה עצמנו שרצון זה הינו בלתי-נלאה.